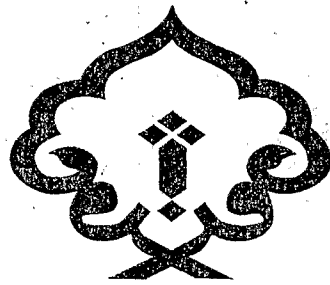

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

1. ۱۲۵۳

۸۷/۱/۱۵۹۴۰۴
۸۷-۱۳۱۷

دانشکده علوم قرآنی واحد قم

موضوع:

تربیت دینی از دید گاه قرآن و سنت

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

اطلاعات آزمون
تربیت دینی

استاد راهنما:

۱۳۸۷ / ۱۲ / ۱۵

حجه الاسلام دکتر علینقی فقیهی

استاد مشاور:

حجه الاسلام دکتر سید عبد الرسول حسینی زاده

دانشجو:

مهرزاد صنعتی

۱۰۱۲۷۱

(تابستان ۱۳۸۷)

هرگونه بهره برداری اعم از چاپ، نشر و تکثیر این پایان نامه ممنوع

و منوط به اجازه کتبی از دانشکده علوم قرآنی قم می باشد.

۱۰۷۳۵۳

دانشکده علوم قرآنی واحد قم

موضوع :

تربیت دینی از دید گاه قرآن و سنت

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

استاد راهنما :

حجه الاسلام دکتر علینقی فقیهی

استاد مشاور :

حجه الاسلام دکتر سید عبد الرسول حسینی زاده

دانشجو :

مهرزاد صنعتی

(تابستان ۱۳۸۷)

باسمه تعالى

رسالة ماجستير

قسم: علوم القرآن المجيد

عنوانها:

التربية الدينية في القرآن و السنة

استاذ المشرف:

حجة الاسلام السيد فقيهي

استاذ المشاور:

حجة الاسلام السيد حسيني زاده

اعداد:

مهرزاد صنعتي

كلية علوم القرآن

شعبان ١٤٢٩

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خدایی که توفیق آشنایی با وحی الهی و مائده آسمانی و سخنان

نورانی و گهربار اولیاء علیهم السلام را نصیب ما فرمود

از اساتید ارجمند ، جناب حجة الاسلام آقای دکتر فقیهی و حجة الاسلام آقای دکتر

حسینی زاده که در مراحل مختلف با راهنمایی های ارزشمند شان موجب فراهم

شدن این مجموعه شدند تشکر و قدردانی می کنم.

همچنین از همه عزیزانی که در تدوین این پایان نامه مساعدت نمودند،

خصوصاً همسر و خانواده ام که با صبر و بزرگواری یاریگر اینجانب بودند

صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم.

تقدیم بہ :

پیشگاہ پیامبر رحمت، حضرت ختمی مرتبت (ص)

وخاندان پاک ومطہرش

وبہ سید الاوصیاء امیرمؤمنان (ع)

وبہ خاتم الاوصیاء منجی عالم بشریت (عج)

چکیده:

از هنگامی که خداوند آدمی را آفرید، به تربیت فطری و معنوی او پرداخت. برای تعالی انسانها از میانشان بهترینها را برگزیده و آنان را مجریان ربوبیت خویش قرارداد تا به تزکیه نفوس بپردازند. چرا که انسان مظهر جمیع اسماء و صفات الهی است و تنها رشد و پرورش او در ارتباط مستمر با مبدأ آفرینش معنا و جهت پیدا می کند و آدمی را برای حرکت بسوی کمال نهایی و قرب الهی آماده می سازد.

قرآن کریم به صورتی موزون و دل انگیز، قوا و استعداد های انسان را بسوی رشد و بالندگی سوق می دهد و همواره بر آن است که بین جسم و روح، عاطفه و عقل، دین و دنیا، فکر و عمل، کار و عبادت و در نهایت بین خدا و انسان ارتباطی منسجم و پیوندی ناگسستی و پایدار ایجاد کند. بر این اساس پیام آوران و اولیاء الهی آمدند تا زمینه تربیت دینی را با زبان دلها و باشوق و انگیزه قلبی و ایمان و اخلاص درونی خود بعنوان الگوهای راستین فراهم سازند.

در این راستا هر چه مناسبات و روابط و ارزشها و فرهنگ جامعه به سمت کمال پیش رود، بستر تربیت متعالی افراد جامعه بیشتر فراهم می شود، زیرا تربیت دینی، پرورش تعقل و تدبیر و ایمان و اعتدال در میان افراد جامعه است و بقاء و تداوم این ارزشها در گرو تقویت پایه های اعتقادی افراد است، و هر چه این امور منحط باشد مانع رشد و تعالی انسان می گردند.

آنکه خواهان تربیت حقیقی است باید پرده های غفلت و جهالت و هوای نفس را کنار بزند و با بصیرت و آگاهی در راه حق و راستی قدم گذارد. که اگر چنین نشود، ذکر و موعظه، حوادث و پیشامدها در او تاثیری ندارد زیرا تربیت از انسان واراده و اختیار او می گذرد.

انسان صالح که میوه تربیت دینی برخوردار است از تعالیم و انبیاء و اولیاء الهی است. دارای شخصیتی موزون و هماهنگ است که در مسیر زندگی تکاملی و حیات معقول از عزمی راسخ برخوردار می باشد. بطوریکه در امور زندگی روش صادقانه ای دارد چنین فردی به اهداف تربیت دینی که عبودیت و قرب الهی است دست یافته، سرشار از ایمان و تقوا می تواند به تربیت خود بپردازد و بر دیگران نیز تاثیرگذار باشد.

کلید واژه ها: تربیت، دین، انسان، کمال و تعالی، تربیت دینی.

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۲	مقدمه
۴	بیان مسأله
۵	سوال اصلی پژوهش
۵	سوالات فرعی پژوهش
۵	فرضیه های پژوهش
۶	پیش فرض های پژوهش
۶	اهداف پژوهش
۶	روش گرد آوری اطلاعات و داده ها
۶	نتایج علمی و عملی تحقیق
۷	سازمان دهی پژوهش
۷	اهمیت و ضرورت تربیت
۹	پیشینه تربیت
۱۱	معنای لغوی و اصطلاحی تربیت
۱۵	نکاتی در مورد تعاریف تربیت
۱۷	دین و تربیت دینی
۲۰	آسیب های تربیت دینی
۲۲	قرآن و تربیت
۲۳	حقیقت انسان از دیدگاه قرآن
۲۳	بُعد مادی و خاکی
۲۴	بعد روحی و الهی
۲۶	ابعاد وجودی انسان از نظر قرآن
۲۷	گرایش به پرستش
۲۹	گرایش به زیبایی و جمال
۳۰	گرایش فطری به برتری جویی و عزت طلبی
۳۱	گرایش فطری به خلود و جاودانگی
۳۴	لازمه اختیار آگاهی است
۳۶	رابطه تربیت با عناصر دیگر

فصل دوم: اصول تربیت

۴۴	اصول تربیت
۴۴	اصل چیست؟
۴۵	اصل توحید
۴۷	نشانه توحید عملی
۴۷	کمال انسان از نظر دین
۴۹	نظام احسن جهان و انسان
۵۱	اصل ایمان
۵۲	آرامش دل مؤمن
۵۳	ایمان قلعه امن
۵۵	رابطه خداشناسی و ایمان
۵۷	رابطه علم و معرفت با ایمان
۵۸	اصل عبادت و بندگی
۵۸	رابطه معرفت و عبودیت
۶۲	معنی و مفهوم عبادت
۶۳	تربیت عبادی
۶۵	عبادت طریق ولایت
۶۶	ارزش عبادت
۶۶	اصل تزکیه
۶۸	اهمیت تزکیه و تهذیب نفس
۶۹	عناصر اصیل تزکیه و تهذیب
۷۰	تخلُّق به صفات الهی
۷۲	ارکان زندگی انسان مهذب
۷۴	تهذیب نفس و تزکیه در قرآن و سنت
۷۵	اصل تعقل
۷۷	ثمرات تربیت عقلانی
۷۹	آفات تربیت عقلانی
۸۰	اصل تفکر
۸۲	عرصه‌های تفکر
۸۲	تفکر
۸۴	ثمرات تفکر

۸۸.....	اصل تدبیر.....
۸۹.....	شأن تربیت ایمانی.....
۸۹.....	تأکید بر تدبیر.....
۹۰.....	ثمرات تدبیر.....
۹۱.....	اصل کرامت و شرافت انسان.....
۹۴.....	کرامت اساس تربیت.....
۹۵.....	ثمرات کرامت.....
۹۷.....	خطرات حقارت.....
۹۷.....	اصل اعتدال.....
۹۸.....	شاکله‌ی اعتدال.....
۱۰۰.....	کمال انسانی.....

فصل سوم: روشهای تربیت دینی

۱۰۲.....	روش تربیتی اسلام.....
۱۰۳.....	روش الگویی.....
۱۱۰.....	فلسفه گرایش به اسوه.....
۱۱۱.....	دو رکن اساسی در تأسی.....
۱۱۳.....	نقش الگوها در تربیت.....
۱۱۵.....	مسئولیت الگوها.....
۱۱۶.....	تربیت از طریق عبرت.....
۱۱۷.....	عبرت در عرصه اعتقادات.....
۱۲۰.....	راههای کسب عبرت.....
۱۲۳.....	تربیت از طریق موعظه.....
۱۲۷.....	شرایط موعظه.....
۱۲۸.....	شرایط موعظه شونده.....
۱۲۹.....	استفاده از فرصت‌های مناسب.....
۱۳۰.....	تربیت یا داستان سرایی.....
۱۳۲.....	کارکردهای تربیتی قصه‌های قرآن.....
۱۳۵.....	روش محبت.....
۱۳۸.....	تأثیر محبت در تربیت.....
۱۳۹.....	محبت اولیای خدا.....

۱۴۰	تربیت از طریق مراقبه و محاسبه
۱۴۲	لزوم محاسبه از دیدگاه قرآن
۱۴۲	نقش مراقبه در تربیت
۱۴۵	تربیت از طریق صبر و استقامت
۱۵۰	صبر بر سختی‌ها
۱۵۲	روش توکل
۱۵۳	آثار توکل
۱۵۶	روش توبه
۱۵۹	نقش توبه در تربیت
۱۶۱	روش تذکر و یادآوری
۱۶۳	تکرار و یادآوری در قرآن
۱۶۵	نقش تذکر در تربیت
۱۶۶	تربیت از طریق یاد مرگ
۱۷۲	دعا و نیایش
۱۷۵	شرایط دعا
۱۷۶	تربیت از طریق زهد و پارسایی
۱۷۶	زهد حقیقی
۱۷۹	تربیت از طریق تشویق و تنبیه
۱۷۹	کاربرد و اهمیت
۱۸۳	نکاتی در مورد تشویق
۱۸۳	نکاتی در مورد تنبیه

فصل چهارم: موانع تربیت

۱۸۶	موانع تربیت
۱۸۶	هوای نفس
۱۸۸	خطرناکترین بت‌ها
۱۹۰	جهاد با نفس
۱۹۳	هوای نفس و آرزوی طولانی
۱۹۴	دلبستگی به دنیا
۱۹۵	دنیا در فرهنگ دینی
۲۰۱	شیطان

۲۰۲	خصوصیات شیطان
۲۰۳	خودخواهی و غرور
۲۰۴	کارکردهای شیطان
۲۰۵	شیطان و هوای نفس
۲۰۷	غفلت
۲۰۸	غافل‌ترین مردم
۲۱۰	راه غفلت‌زدایی
۲۱۲	بحث و نتیجه‌گیری
۲۱۴	محدودیت‌های تحقیق
۲۱۵	منابع و ماخذ

فصل اول:

کلیات و مفاهیم

خداوند بعنوان رب العالمین تربیت هر موجودی را خود عهد دار شده است و آنها را بسوی کمال

لایقشان پیش می برد. انسان را آفرید و در مکان کرمانیاش جای داد.^۱

وبالاترین ظرفیتها و استعدادها را به او بخشید، بزرگترین و وسیعترین قدرت را از آن او

ساخت و غرض از خلقتش احراز کمال انسانی در سایه بندگی خداوند اعلام نمود.^۲

سفیران خویش را با محکمترین و بلیغ ترین بیانها فرستاد. خاتم رسولان و افضل آنان

و کاملترین کتاب آسمانی نصیب این امت شد و مقصود از نزول آنرا تعلیم و تربیت معرفی کرد.

رسول خدا (ص) با شیوه «أَنْتَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ»^۳ و روش کار تبشیر و نذیر مقام «دَاعِيًا إِلَى اللَّهِ

وَسِرَاجًا مُنِيرًا»^۴ قرار گرفت. پس از ایشان جانشینان پاک و معصومین همواره این پرچم سبز هدایت

و تربیت را با اصول و شیوه های مختلف و در اهتزاز داشتند.

قرآن همه ابعاد وجودی انسان را در نظر گرفته، خطوط کلی برنامه هایی را که ارائه می دهد او

را هماهنگ با طبیعت و فطرت و همسو با آفرینش در جهت کمال دعوت می کند، تا او را به سوی

رشد متعادل و متناسب سوق می دهد.

در تعالیم اسلامی محور همه تلاشها و کوششهای پیامبر و اولیاء الهی آگاه کردن انسانها به

سرمایه ها درونی و ارزشهای وجودی آنها است. بکارگیری این سرمایه ها پس از تزکیه نفس

و زدودن تمام قید و بندها و عادات غلط در جهت تبلور و شکوفایی تمام استعدادهای فطری است.

آنچه در تربیت دینی فراوان دارد، دستیابی به اهداف والای زندگی است.

1 اسراء - ۷۰

2 داریات - ۵۶

3 قلم ۴

4 احزاب ۴۶

توجه به هدفمندی حیات انسان موجب می شود که برنامه های تربیتی با اهداف هماهنگ گردد و با تعلیم مهارتها و فنون مختلف و رشد عقلانی او را به حیات معقول نزدیک کند و در مسیر ساخته شدن قرار دهد و به هدف اعلای زندگی یعنی کمال و تعالی برساند.

نظام تربیت دینی با در نظر گرفتن اهداف و محتوی به اساس تربیت پرداخته و در صدد ارائه چشم اندازهای ارزشی و اخلاقی در مسیر تربیت برآمده است.

تربیت اسلامی می خواهد با استفاده از وسایل و شیوه های مختلف مانند الگویی و عبرت گیری و پند پذیری، تذکر و یاد خدا تربیت دهندگان را به قدرت تشخیص برساند و پرده های اوهام و جهالت و موانع رشد را از ذهن آنها کنار بزند تا حق را از باطل و درست را از نادرست تمیز بدهند و با بصیرت و آگاهی در راه حق و راستی قدم بگذارند.

بیان مسأله

انسان مطلوب تربیت دینی در اثر رسوخ و نفوذ ایمان و فضایل انسانی در اعماق روح و جاننش حالات مختلف برایش یکسان است ، او به ارزشهای دینی و قرآنی پایبند است ، که نه تنها در محیطها و شرایط مساعد بلکه در محیطهای آلوده و پر از فساد با تمام ایمان و صلابت بتواند بر آن ارزشها ثابت قدم باشد و هیچگاه گرفتار غفلت و هوا پرستی و خیانت نگردد.

با چنین دیدگاهی این تحقیق در نظر دارد اصول و روشها و موانع تربیت دینی را بررسی کند.

بی تردید تربیت اساسی ترین و بنیادی ترین هدف آفرینش است و تربیت دینی، مطلوب و غایت جهانبینی توحیدی برخوردار است. این پژوهش در نظر دارد با تکیه به ایمان، اختیار، آگاهی و تقوای الهی انسان و درسایه تعقل و تدبیر ، کرامت، و یاد خدا و ثبات و پایداری او به تزکیه و تهذیب نفس و اعتدال در مسیر زندگی ، برای رسیدن به کمال حقیقی و متعالی انسان بپردازد. رسیدن به چنین جایگاه تربیتی نیازمند بهره گیری از ابزارها و روشهای متعدد همچون الگو برداری از زندگی اولیاء الهی ، عبرت گیری از حوادث و اتفاقات تاریخی ، توجه به مراقبت و محاسبه نفس و همنشینی با صالحان ، توبه و یاد مرگ و دعا و نیایش است. در این زمینه انسان می باید عواملی همچون هوای نفس ، غفلت و دلبستگی به دنیا که مانع رسیدن به تربیت مطلوب هستند را شناخته و برای مبارزه با آنها نهایت عزم و اراده را بکار گیرد که چنین انسانی میوه و ثمره تربیت دینی و الهی است.

سوال اصلی پژوهش

اصول و راهکار قرآن و سنت در تربیت دینی چیست؟

سوالات فرعی پژوهش

- ۱- تربیت دینی چیست؟
- ۲- تزکیه نفس و یاد خداوند تا چه اندازه در تربیت دینی موثر است؟
- ۳- نقش اراده و خواست انسان در تربیت پذیری تا چه اندازه است؟
- ۴- روشهای اسلام برای دستیابی به تربیت مطلوب کدام است؟
- ۵- آیا هوای نفس و غفلت از موانع تربیت دینی است؟

فرضیه های پژوهش

- ۱- در تعلیم و تربیت اسلامی به موضوع تربیت ، ابعاد و مشخصه های آن پرداخته شده است.
- ۲- توجه به اخلاق و تهذیب نفس ، تفکر و تعقل از اصول اساسی تربیت دینی است.
- ۳- اساس و محور تربیت مربوط به انسان است و این تربیت تحت تاثیر اراده و خواست او می باشد .
- ۴- عبرت گیری والگو برداری از روشهای مهم تربیت دینی است.
- ۵- غفلت از یاد خدا و پیروی از هوای نفس از موانع تربیت پذیری است.
- ۶- رسیدن به کمال انسانی از اهداف تعلیم و تربیت اسلامی محسوب می شود.

پیش فرض های پژوهش

- ۱- انبیاء و اولیاء الهی اولین مربیان بشریت بوده اند و هدف از ارسال رسل تزکیه و تطهیر نفوس انسانها بعنوان اشرف مخلوقات ، و دستیابی به قرب الهی است.
- ۲- ایمان، تقوا و عبودیت و یاد خدا تربیت معنوی انسان نقش تعیین کننده ای دارد .
- ۳- الگوهای برتر تربیت دینی در قرآن انبیاء الهی و صالحان هستند و خداوند آنها را بعنوان اسوه های فضیلتها معرفی کرده است .
- ۴- هوای نفس و شیطان از عوامل سقوط انسان از جایگاه رفیع الهی خویش هستند.

اهداف پژوهش

- ۱- دستیابی و ارائه تربیت دینی مورد نظر اسلام
- ۲- شناسایی و معرفی روشهای مورد نظر اسلام جهت تعلیم و تربیت افراد.
- ۳- شناخت موانع تربیت پذیری نوجوانان و دانش آموزان خصوصا در دوران معاصر
- ۴- معرفی انسان تکامل یافته در مکتب، و تعلیم و تربیت اسلامی

روش گرد آوری اطلاعات و داده ها

فیش برداری از آیات و روایات - توصیف و تحلیل و طبقه بندی آیات و روایات در زمینه تعلیم و تربیت اسلامی.

نتایج علمی و عملی تحقیق

- ۱- استفاده و بهره برداری اینجانب در راستای تدریس در آموزش و پرورش
- ۲- استفاده همکاران در زمینه اصول و روشهای تعلیم و تربیت در مدارس
- ۳- بهره برداری خانواده ها و مدارس نتایج تحقیق

سازمان دهی پژوهش

فصل ۱- کلیات و مفاهیم.

فصل ۲- اصول تربیت دینی که شامل: شناخت انسان، عبودیت و بندگی ایمان، تفکر، آزادی و آگاهی، تدبیر، کرامت و اراده و خواست آدمی، زهد و تقوا، ثبات و استواری مراقبه و محاسبه، تزکیه و تهذیب نفس و یاد خداست.

فصل ۳- روشهای تربیت دینی که شامل: روش الگویی، عبرت، تربیت از طریق پند و اندرز تشویق و تنبیه، تربیت به روش عادت دادن، داستان سرایی، توبه و یاد مرگ، تداوم و تکرار، صبر، محبت، سختیها و شدائد، دعا و نیایش و.....

فصل ۴- موانع تربیت که شامل: هوای نفس، شیطان، دلبستگی به دنیا، غفلت و خودخواهی،

آرزوهای طولانی و.....

اهمیت و ضرورت تربیت

توجه به تربیت، توجه به حیاتیترین مقوله انسانی است. زیرا همه سامانها و بیسامانیها، صلاحها و فسادها، سعادتها و شقاوتها به نوع تربیت باز می‌گردد و تربیت بستر خوشبختی و بدبختی انسانها و جوامع انسانی است^۱. کمتر جامعه‌ای را می‌توان یافت که با دین و تربیت دینی سروکار نداشته باشد. جوامع بشری نه تنها دیندار بودند بلکه دین را امری ضروری نیز می‌دانستند. مراجعه به متون دینی مختلف نشان می‌دهد که انسان بدون پایبندی به دین نمی‌تواند به هدف نهایی حیات خود دست یابد.^۲

۱. مصطفی دلشاد تهرانی، تربیت در نهج البلاغه. چاپ دوم، سال ۷۹، انتشارات خانه جوان، ص ۳۷

۲. محمد داودی، تربیت دینی. چاپ سوم، سال ۸۶، ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص ۱۱

توجه به دین و دینداری ریشه در فطرت و سرشت انسان دارد و تاریخ بشر نشان می‌دهد که این مقوله از پایه‌های اساسی زندگی انسان بوده است. اگر تربیت آدمی برخلاف ویژگی‌های فطری او باشد و دریافتی درست از انسان و نیازها و گرایش‌های او در میان نباشد یا سیر تربیت انسان بر مبنای اصول صحیح و روش‌های مناسب سامان نیابد، تلاش‌ها و زحمات‌های تربیتی به نتیجه نخواهد رسید و آدمیان از سیر بسوی کمال فطریشان دور می‌شوند.^۱

عالم طبیعت، عالم شدن آدمی ست و سعادت و شقاوت او بدست خود اوست. در نتیجه انسان به سبب تربیت درست، الهی و متخلّق به اخلاق ربّانی می‌شود و به سبب تربیت نادرست از سیر به سوی حقیقت انسانی خود باز می‌ماند و متخلّق به اخلاق نفسانی می‌گردد و استعداد‌های خود را در جهت کمال مطلق بیپوشاند و به پایین‌ترین مراقب خود تنزل نماید و از حقیقت وجود خویش بی‌بهره ماند.^۲

علی (ع) می‌فرمایند: «عَدَمُ الْأَدَبِ سَبَبُ كُلِّ شَرٍّ»^۳

روی کردن به تربیت صحیح، پرداختن به ضروری‌ترین امور انسانی است و رسالت همه پیام‌آوران الهی تربیت انسان‌ها بوده است و اینکه موانع تربیت فطری را از سر راه آدمیان بردارند و آنان را از اسارت و جاهلیت برهانند و بستر مناسب سیر آنها بسوی کمال مطلق را فراهم نمایند.^۴

1. سید محمد تقی ابوالقاسمی، نقش الگوها در تربیت. چاپ اول، سال ۷۸، ناشر: بعثت، ص ۵

2. مصطفی دلشاد تهرانی، پیشین، ص ۳۶

3. عبدالواحد التمیمی الآمدی، شرح غرر، ترجمه رسولی محلاتی شرح ابن ابی‌الحدید، ج ۲، ص ۲۵۸

4. مصطفی دلشاد تهرانی، پیشین، ص ۳۸